

## TÖRTÉNETI IRODALOM.

### *A rumän eredet.*

*Der Ursprung der Rumänen* czíme azon 1—48 nyolczadrét lapra terjedő s Bécsben Hölder Alfred cs. kir. udv. és egyetemi könyvkereskedő által kiadott felolvasásnak, melyet Hunfalvy Pál a nemzetközi orientalisták bécsi, VII. congressusi gyűlésén a múlt évben német nyelven tartott, melynek ismertetése kétszeres érdekű ránk nézve; egyszer tárgyáért, másszor, mert az eredeti közöttünk oly mérvben, mint kívánatos, a kiadásnak ugy nyelve, mint helyének távolsága miatt nem terjedhetett el.

Rumän írók, különösen az erdélyrésziek, jókora idő óta azon fáradoznak, hogy autochton nemzet-létöket, más szóval a magyarnál régibbségöket Erdélyben történetileg kimutassák; a dacorománoktól való tiszta és egyenes leszármazásukat állítják, tehát Erdélyhez tulajdonjogot formálva, a magyarokat jövevényeknek, a kik a hajdani román állam és nemzet romjain építették fel saját államukat; jogbitorlóknak tekintik őket s mint sajátjokat követelik vissza őshazájukat.

Ez eljárásban a legkomolyabb figyelemre méltó az, hogy — politikai és tudományos irány képviselői Jassyban és Bukarestben, tehát Romániában élnek, a romániai tudományos akadémia tagjai, az odavaló egyetem tanárai, kiknek erdélyi rumän tudósok és emigransok szolgáltatják az adatokat, azok kibővítve feldolgozzák, könyvpiacra viszik, s a politikai lapok az ottani román mívelt körökben terjesztik és népszerűsítik a könyvek tartalmát és tanait.

Ifju államban, minő Románia, természetesen tetszenek az ily irodalmi termékek. Hizeleg hiúságuknak hazájok határainak a hajdani Dacia határaiig kiterjesztése ábrándja és reménye. A képzelődések e mosolygó vidékein járó román történetirodalom népszerű a maga hazájában, innen a kárpáti havasokon, az erdélyi részek elégedetlen rumäneiben pedig erősen táplálja a Románia iránti rokonszenvet és kifelé vágyakodást, éleszti és folyton ébren tartja Magyarország és a magyar nemzet ellen létező idegenséget és reactionarius szellemet.

A román történelmi munkásság ezen távolléte s a román irodalom termékeinek hazánkban ismeretlen-volta az oka annak, hogy nálunk arra kevés súlyt fektetnek, tudósaink vele nem foglalkoznak s háborítatlanul engedik, hogy ama veszélyes tanok Románia népénél gyökeret verjenek, az erdélyrészi elégedetlen daco-románokban ábrándjaikhoz ragaszkodásukat növeljék, szóval: hogy a román történetirodalom mezején terjedjen el a gyom, s az igazságot fojtsák el mesék és a képzelődés ábrándjai

Az egyetlen tudós és igazán komoly hazafias író, a kit e tévelygés mélyen hánt, Magyarországon Hunfalvy Pál, a m. tud. akadémia főkönyvtárnoka, a magyar tudományos világ méltó büszkesége. Ő ismerte meg a román tudósok érintett irányában a Magyarországra nézve kétségtelenül létező veszélyt, s immár számos művében, értekezésében és felolvasásában azzal szembe szállván: mind az autochtónsági elsőbbség, mind a daco-román álmask történelmi abszurditását nem egyszer megczáfolhatlan érvekkel és okokkal mutatta ki.

Hunfalvynak úgy látszik — a romániai tudósok politikai és tudományos törekvésének be nem vallott általános nagy célja lebeg lelke előtt. Jól ismeri ő azt, látja, hová tartanak, mit akarnak elérni ethnologiai és tudományos tervökkel s ehhez képest ő is nagy keretben alkotta meg ellenvédelmi műve tervét. Minden román új irodalmi mozzanatra, a mi a jassy-i és bukaresti könyvpiaczon feltűnik, éberem figyelmez, s azonnal viszhangot ad rá, ír róla és megczáfolja. Ha ilyen nincs, maga keres ki tervéből oly részt, a mit még nem tárgyalt, kidolgozza s alkalmas időben és módon közönség elé bocsátja.

Ilyen a szóban levő orientalista-congressusi felolvasása is.

Élvezet látni azt a nagy tudományi készletet, melyet e tudósunk a *rumünnek eredete* megfejtésében felmutat, azokat a különböző történelmi momentumokat, melyeket ő a tudomány általános mezejéről mint céljára tartozókat kiválaszt, s melyek a nehéz kérdés eldöntésére valóban befolyással vannak, azt a mély bonczoló ész és erős logikát, mely az ellenfél érveinek s építéseinek lerontásában nyilvánul, végre azt a szelid gúnyt, melylyel következetlenségeit s állításai tarthatlanságát nevetségessé teszi.

A ráuk nézve mondhatni praehistoricus kérdés, a mi itt fenforog, nem hazai történetforrásokból fejthető ki s határozható el. Itt az egyetemes történetben található csak megfelelő tájékozás. Sem nem a magyar vagy német krónikák azok, a hol a tudósnak kutatnia kell; hanem a római és byzantini írók műveiben szörványosan fennmaradt emlékekből kell kikeresni, az itt-ott létező tanuságtételeket vagy a kérdés velejére tartozható apró részleteket. Végre a nyelvek történetének tényeit kell éles kritikával meg-

figyelnünk, s azokból olvasnunk ki tulságtól ment józan ítélettel az igazságot, vagy következtetni a valót ott, a hol semmi más adat nem áll rendelkezésünkre.

A rumän autochtonsági s ős daco-román vérség tana Hunfalvyban emberére talált. A ki a görög, latin ó-classicus nyelveken kívül, a latinból származó minden nyelvet, tehát a románt is úgy ismeri mint ő, s e rendkívüli tudását finn, ugor s több északi, úgy az összes európai modern művelt nyelvek ismerete segíti: e férfi volt nálunk hivatva arra, hogy a nehéz kérdésben a román történetirókkal tudományos vitába bocsátkozzék, s az azok által felállított hamis elméleteket és tanokat megzáfolja és lerontsa. Sikerült is neki eddig e munka. A hány kérdésben felszólal, anynyiban lesz győztes. Azt nem mondom, hogy okoskodásában a bizonyosságot olykor inductio is ne pótolná; azt sem, hogy bizonyításában itt-ott hézagok ne lennének; de az tény, hogy igen sokszor a legrejtettebb igazságot nem is sejtett új adatokkal deríti föl és hozza tisztába, oly történelmi kérdésekben, a melyek iránt azelőtt homályban voltunk.

E rövid tájékoztatás után lássuk a felolvasás tárgyát.

Hunfalvy e kérdést teszi fel magának megfejtés végett: *Hol keletkezhetett a rumän nyelv?* S három lehetőséget állít fel: 1. A Dunától északra, tehát Erdélyben, s onnan terjedt el délre, a Dunán-túlra. 2. Északon, tehát Erdélyben és délen vagy is a Balkánfélszigeten egyszerre. 3. Délen a Balkánfélszigeten, s onnan terjedt el északra, a Dunán-túlra, tehát Erdélybe is. A déli balkánfélszigetet makedo-román, az északi, erdélyit daco-román nyelvnek mondja s mindkettő anyjának az ős rómaid.

Mindenekelőtt egybehasonlítja a daco-romän, makedo-romän és latin nyelvet, azután e kettőt és az olasz nyelvet elismeri, hogy az alap anyag mindenikben a latin, a kétféle nyelvet a latin két tájbeszédnyelvének [dialectus] mondja, idéz tiszta görög eredeti szókat mindkét dialectusban, továbbá olyakat, melyeknek származása nincs tudva s ki nem mutatható, végre mindkét dialectusnak három oly sajátosságát hozza fel, mely egy latin testvér nyelvben sincs meg, hanem valamely más nyelv behatásának kell lennie.

I. Ezután felteszi az I. kérdést, mely szerint a *rumän nyelvnek északon, Erdélyben kellett keletkezni*. Igaz — mondják a román tudósok — mert Trajan az 101--102-ik évben megsemmisített Daciát római provinciává tette, rómaiakkal telepítette be; ezt a nagy tekintélyű Gibbon és Ranke is elismerik, igazolja a hajdan ott volt római műveltség, a románok mai nagy száma. Major Péternek 1812-ben megjelent műve, a ki szerint Trajan a dákokat merőben kiirtotta s tiszta római vérből való telepésekkel népesítette be Daciát, a kik nejeikkel s gyermekeikkel együtt jöttek ide, ezek más

nemzetbelivel nem vegyültek, a latin kereszténységet felvették, virágzó egyházat és latin irodalmat alkottak; a góthok és hunok elől a hegyek közé vonultak meg, s mihelyt a barbárok eltávoztak, vissza tértek korábbi lakhelyökre. Így folyt ez a 800-ik évig, a mikor azt avar birodalom feloszlása után egyedüli lakói voltak Erdélynek, s Gelu, Mén-Marót és Glád rumán fejedelmek alatt három államot képeztek a magyarok bejöveteléig.

Ezek legyőzték ugyan őket, de egy részök megtartotta Fogarast mint fejedelemséget, később átmentek a Havasokon, s alapították a mai Romaniát.

Hunfalvy azt mondja ezekre, hogy a mai történelem a rumännek tiszta római vérüségét nem ismeri el, mert tudva van, hogy a római hadseregben Trajan halála után is voltak dák segély csapatok. Róma ez időben nem volt képes a tartományokba a maga kebeléből küldeni új lakókat, hanem kis Ázsiából, Noricum-ból és Pannoniából. Csak Apulumba telepített le Decius 252 új lakót, de azok is el görögösült autochtonok voltak, bárha beszéltek is latinul; következőleg Dacia új lakói oly népvegyüleből állottak, mint Rómának kevés más tartománya. A történelem azt is tanúsítja, hogy a dák colonisták elhúzódtak Erdélyből a góthok berohanása elől Moesiába, s Aurelianus császár a katonaságot is kivonta onnan. Maradhattak ott közülök, de bizonyos, hogy a tiszta római vér e válságok közt barbárral és később szlávval nagy mértékben meggyöngült.

Trajan északi Daciája kereszténységéről nem tud a történelem semmit. Decius éppen üldözte őket. Mikor a góthok 260. körül oda érkeztek, Kis-Ázsiából terjedt el hozzájuk a keresztény vallás, sőt még ezek egy része is elkergette keresztény társait. Midőn a góthok a hunnok elől Erdélybe akartak menekülni, szlávokat [Sarmatas] találtak ott, tehát 370-ben már román lakosoknak hírére sem tudja a történelem, a dák név is eltűnt. Hogy lehetett volna tehát virágzó latin egyház és tudomány?

Mikor Priscus Rhetor, görögíró, 448-ban Attilához követségbe küldve bejárta Trajan egykori tartományait: a Bánátot, a Duna, Tisza, Maros vidékét s Erdélyben Hunyadvármegyét, sehol se talált római colonia nyomaira, nem hallott Daciáról; pedig ő tudott latinul s jól esett volna e nyelvet beszélőkkel szólhatni.

Az Erdélyt a hunnok után bíró gepidák ellen Justinianus császár keresett szövetségeseket. Talált is, de dák vagy római utódokra nem akadt.

Az avar korszakban is ismer a történelem az általuk birt országokban bolgárokat és szlávokat, de római lakókat, dákokat nem. Az avar birodalmat megsemmisítette Nagy Károly császár. S csodálatos, hogy a román történetírók szerint még is ők birták

Erdélyt, virágzó latin egyházuk és irodalmuk volt egészen 1439-ig . . . Regino apát, bölcs Leo, Constantinus Porphyrogenitus semmit sem tudnak, semmit sem irtak erről. De a román történetírók állítják, mert Béla király névtelen jegyzője azt írta, hogy nekik a magyar honfoglaláskor három fejedelmök volt, a kiknek nevét fenneb említettem; az a jegyző írja ezt, a ki Arnulf német császárról. Svatopluk morva és Simon bolgár fejedelemről semmit sem tud, pedig ezek ugyan csak tettekkel mutatták meg, hogy a régi római provinciák területein éltek. Béla király névtelen jegyzője semmit sem tud Bulcsu és Gyula magyar fővezérekéről, kik Konstantinápolyban megkeresztelkedtek, Hierotheus barátról, a ki a magyarok megtérítésére volt közójök küldve, Achtun magyar törzsfőnökről, a kivel Szent-Istvánnak harczta volt s a ki bolgár barátokat hivatott a régen rómaiak, most általa lakott magyar földre. Sem Gyula herczeg, sem Achtun nem találtak földjükön római keresztényeket és papokat, azért, mert az első Konstantinápolyban megkeresztelkedett s hozott magának papot onnan, az utolsó pedig Widdinből.

Egy pillantás Erdély topographiájára, hasonlóról győz meg mondja tovább Hunfalvy. Egyetlen dák, vagy romanizált helynevet sem találunk annak földén, sőt más római provinciákban sem. Az egész Duna mentében csak Sirmium és Sziszek [Siscia] római elnevezés, míg Erdélyben és Magyarorszáiban bőségben van a szláv hely-, hegy- és folyamnév. Ha az avarok letünése után s a magyar honfoglaláskor dák vagy dák-román népség lett volna ott honos, nem kapott volna az avarok után *Erdön tuli föld*, vagy *Erdel* nevet, de megtartotta volna a régit, vagy új román nevet vett volna fel. De a magyarok foglalása után azonnal saját nevet adtak minden helynek, viznek és hegynek, vagy az addigi szláv nevet tartották meg.

Ezekből világos — mondja Hunfalvy — hogy a római népség és a Trajan korabeli Dacia a góthok és más népek viharos pusztítása után végképen letűntek úgy a földről, mint a történetből, vagy annyira elszlávosodtak, hogy az avarok legyőzete után, a magyarok foglalásakor szlávok voltak Erdély és Magyarország egyedüli lakói, tehát a rumän nyelv északról nem keletkezhetett.

II. Ez eredmény a kérdés második ágának tárgyalására visz át t. i. hogy a rumän nyelvnek *úgy Erdélyben, mint délen, a Balkánfélszigeten kellett keletkezni.*

Jassy-i tanár Xenopol és Pič László tudós azon véleményben vannak, hogy a dako-rumänek a góth betöréskor Erdély hegyei közé, a makedo-rumänek a hun vagy avar dúló rohamok alkalmával a Pindus körüli hegyekre Epirusha és Macedoniába vonultak

vissza, mindkettő egymással érintkezés nélkül fejlődött s tartotta meg előbbi dialectusát.

Ez állításnál megjegyzendő az: hogy lehettek mindkét dialectusban csaknem azok a latin-rumän szóképződések?

Kétséges, hogy a latin torokhangok rumän ajakhangokká már a 270-ik év körül ki lettek volna fejlődve s úgy jutottak volna még akkor Moesiába, Pindusba és Epirusba.

Még kétségesebb, hogy az egymástól oly nagy távolban létező mindkét dialectusban sok latin szó ugyanazon értelmet kapta volna, a mit ma mindkét dialectusban észlelünk.

Legkétségesebb pedig az, hogy mindkét dialectusba a 270-től 1200-ig lefolyt hosszú idő alatt különböző viszonyok és más meg más népekkel érintkezések közt ugyanazon idegen szók jutottak volna be. Ezt alig fogja valaki állítani merni. Csak az egy *lu* utóragot hozva fel például, melyet az olasz előszónak használnál t. i. *il lupo, le loup* = a farkas, a rumännek mindkét dialectusában *lupu-lu, lup-lu*. Hogyan került ez a rumän dialectusba? megmondani senki sem képes. *Ennek szükségkép idegen befolyás eredményének kell lenni.* Hogy pedig az a befolyás az északon Erdélyben és a Balkánfélszigeten délre lakó rumännek közt egyformán nyilatkozott, hatott és idézett volna elé egészen azonos eredményt, azt gondolni sem lehet. E tünet csak egy helyen nyilvánult: vagy Erdélyben, vagy a Balkánfélszigeten. Erdélyben az nem történt, mert ott a rumän egyház nyelve, míg az emlékezet visszamenni képes, mindig a cyrill nyelv volt. Az erdélyi rumän történetírók azon állítása, hogy ott latin egyház és irodalom lett volna, mely csak 1439-ben a florenczi concilium idejében töröltetett el, s akkor vétetett be a cyrill írás, alaptalan. Épen az ellenkező igaz — mondja Hunfalvy — még a XVIII-ik században is, midőn a keleti egyház a nyugatival egyesült, a görögkeletiek közt nem volt latinul értő pópa, a nép pedig semmiféle nyelvet nem értett, mert teljesen írástudatlan volt, azért használták a cyrill írást.

Kérdezzük meg iránta a történelmet — mondja Hunfalvy — mely nép veszen fel idegen nyelvet? Az irodalom nélküli [analphabeticus] nép, melynek addig nem volt írása, és az olyan, melyet új vallásra térítenek. Így vették fel a magyarok a keresztény vallással a latin nyelvet, a törökök az izlammal az arabs, a bolgárok a cyrill írást. A rumännek is azt vették át, tehát vagy azelőtt nem volt saját írásuk, vagy akkor hagyták el a pogányságot. Mert a cyrill írást bizonyára nem érettek találták fel. A római coloniák elpusztulása után a mi kevés maradványuk Erdélyben volt, lehetett írástudatlan is, pogány is; de ha egyszer a kereszténységet elfogadták volna, a latin nyelv bizonyára eljutott volna hozzájuk, s akkor nyelvökben nem támadott volna az említett *lu* utórag.

III. Áttérve a harmadik kérdésre, Hunfalvy azt így fejtegeti.

A Duna-menti déli tartományok eleitől fogva erősen románizálva voltak. Partii és Közép-Dacia tele volt római alapítású várossal. A keresztény vallás hamar elterjedett itt. Midőn a régi Byzanc Konstantinápoly név alatt annak és a római birodalomnak középpontjává lett, a Trajan-kori északi Dacia mint barbár ország a római erős befolyás alól kivonta magát; de a góth és hunn uralmat a szlávoké váltván fel, azok elébb északi Daciát szlávósították el, azután átkelve a Dunán délre, Aurelián Daciáját is hatalmukba kerítették. Az elrómaiásodott dákok s különböző név alatti thrák-románok szláv befolyás alá jutván, azok által a hegyek közé szorítottak; hozzájárult ehez a bolgárokkal való érintkezés. Mindkettő átalakítólag hatott rájuk, valamint ugy hatott a latin nyelvnek a götög theológiával, illetőleg a görög nyelvvel való küzdelme is. A latin nyelv nem volt képes a görögöt egészen kiszorítani, sőt később maga a régi római birodalom vesztett tért s szorult csak a thrák provincia határára, a honnan a Rumelia név származott.

A románizált thrákok és elszlávósodott bolgárok rétegei alatt fenmaradt azok élő maradványaként a *blach* vagy *wlach* nép. E név már a Balkánfélszigetnek bolgárok által előzőnlése előtt feltűnt a szlávok között; ismerték őket a rómaiak és byzantinusok: de legelsőbben 976-ban említettnek. Basilius császár 1019-ben Bolgárország összes wlach népét az ochridai érsek alá rendelte. Papjaik bolgárok voltak, a kik a misét szlovén nyelven mondták el. Csak az epirusi wlachoknak volt görög papjuk s egyházi nyelvök. Az összes wlach-ság irodalom nélküli [analphabeticus] nép volt; mert ha ők valamely román népnnyelvet beszéltek is, azon időben wlach nyelven kétségen kívül egy lélek sem írt, hanem papjaik bolgár, szlovén vagy görög nyelvet használtak. Bolgár egyháztól, bolgár műveltségről van szó amaz időben, de wlach műveltségi állapotokról nincs.

Hasonló volt helyzetük Szerbiában is. Mint pásztorok jelentek meg ott, kiket a fejedelmek zárdáknak adományoztak. A wlach faluk 50-nedet adtak adóban juhaikból, bárányaik- és borjaikból; azonkívül a birtokosoknak füvet kaszáltak, arattak, gyapjút fésültek, a mezőt őrizték sat. Az új keletkezési s pásztorságot kedvelő wlach népnek a déli Balkánfélszigeten görög papja, egyházi és lythurgiai nyelve volt. A X-ik században nagy számmal kezdték a besenyők és kunok által lakott mai Moldvába és Oláhországba mint pásztorok nyájjaikkal együtt beköltözni; a gazdag legelővel biró ország lakói szívesen fogadták őket. E költözködéseket a XII. és XIII-ik században Erdélyre is kiterjesztették. II. Endre király által a német lovagrendnek adott 1222-iki adománylevel-

ben már a blachok úgy említettnek, mint földbirtokosok; 1224-ben a szászoknak azon adománylevelében a blachok erdejét ossza meg a király a vendég szászokkal. Ugylátszik, a wlachok a magyar királyságban is a korona birtokai voltak, mint Szerbiában s 1228-ban már a kumániai — mai moldvai — püspökségnek nevezetes alkotó elemeként említettnek. 1234-ben IX. Gergely pápa hirként hallja, hogy a kumániai püspökségben van oly nép, mely magát wlachnak mondja, a latin püspökséget nem akarja elfogadni s görög püspököket keres fel, magához csábítván magyar, német és más hívőket is. IV. Béla király egy 1242-iki adományleveléből pedig az tűnik ki, hogy már akkor mind Severin-ben azaz kis Oláhországban vagy Moldvában, mind Kumániában vagy nagy Oláhországban számos wlach volt letelepedve s jogi állásuk erős. A tatárok elpusztítván mindkét ország népét, a király a Johannita-rendnek adta át mindkét országot megnépesítés és védelem végett, de kikötötte, hogy az ő országából sem paraszt népet, sem szászt vagy németet hire nélkül be ne fogadhasson. Ebben ki volt mondva — jegyzi meg Hunfalvy — hogy az új települők főleg Bolgárországból és Szerbiából valók legyenek: wlach pásztorok, bolgár és szerb parasztsók legszívesebben látottak lesznek. Végre III. Endre király 1293-ki okleveléből kitűnik, hogy IV. László IV. Béla király unokaöccse az erdélyi gyulafejevári püspöknek megengedte, hogy a tatár duláskor népeiből kifogyott káptalani jószágokba 60 oláh családot betelepíthessen úgy, hogy a kir. adószedő tőlük sem 50-det, sem tizedet ne vehessen.

Ez adatok az oláhoknak Erdélybe délről, a Dunán-túlról való lassankénti bevándorlását és pásztori s szolgai viszonyban letelepedését igazolják. Kétségtől magukkal hozták azon nyelvet is, melyben születtek, papjaik, akár bolgárok, akár szerbek voltak, az isteni tiszteletet szlovén nyelven tartották, a szentségeket azon szolgáltatták ki, s ha talán írtak, a cyrill írást használták. Vajjon — kérdi Hunfalvy — a XIII-ik században bejött wlachok nyelvökben a *lu* utóragot is magukkal hozták Erdélybe? S azt feleli: kénytelen azt mondani, hogy ez idegen befolyás, és pedig az albán, mint a Balkánfélszigeten legrégebb nyelv befolyása eredménye, melybe az ősrégi, de immár életből kiment thrák-illyr nyelvből szívárgott át. Azon bizonyosság, hogy ez utórag csak a Balkánfélszigeten keletkezett, kétségtelenné teszi azt is, hogy az erdélyi rumának, a kik a XVIII-ik század végeig mindig wlachnak, oláhnak nevezettek és irattak, a XII—XIII. század óta a Balkánfélszigetről, mint pászturnép jöttek be Erdélybe.

A miket Major Péter ír — mondja Hunfalvy — a történelem világánál mint üres képzelődés tűnik el. De a való történelemnek ki kell emelni azt, hogy a rumán műveltség Erdélyben

nem előbb, mint a XVI-ik században a reformatióval kezdődött, s a római egyházzal való egyesülés által a XVIII-ik században előbbre vitetett. A történelemnek el kell ismerni és meg kell vallani, hogy Bethlen Gábor és I. Rákóczi György kálvinista erdélyi fejedelmek voltak azok, a kik a XVII-ik században az első oláh nyomdát, természetesen cyrill betűkkel állították, és az új szövetség könyvét oláhra fordították. A történelemnek el kell ismerni és megvallani, hogy ezen Rákóczi György 1642. a szlovén egyházi nyelv iránti rendeletet felfüggesztette s megparancsolta, hogy az isteni tisztelet és más vallásos szertartások oláhuul vitesenek végbe. Erdélyben származott, erősödött meg és onnan terjedt el az oláh műveltség és tudomány Moldvába és Oláhországba. Ennek tulajdonítható a sok magyar kifejezés, sőt nem egy szóképzés is úgy a rumán, mint a szláv szókban, a mik a rumán irodalmi nyelvben megvannak, daczára azon erőszakos purisínusnak, mely a latin és olasz hangokat kevés fáradsággal rumán hangokkal kívánta felcserélni; Erdélyből s főleg a r. katolikus főiskolákból származtak a nevezetesebb rumán tudósok, s erdélyi tudósok léptették életbe az első tudós-iskolákat Moldvában és Oláhországban.

Ennyit a rendkívül tanulságos felolvasásról. A ki a történelemben az alaposságot és igazat keresi és szereti, elolvasásában nagy gyönyört és sok épületest fog találni. Vajha a tudós író a rumán-kérdésről irt összes dolgozatait szerves egészsze alkotva, vele nemzetét mihamarább megörvendeztetné!

JAKAB ELEK.

*Világtörténet, Irtá dr. Holzwarth F. J.* A második javított kiadás után többek közreműködésével fordította és kiadja Szabó Ferencz német-eleméri plobános. I. és II. k. Temesvárott. Csanád-egyházmegeyi könyvsajtó. 1887.

A mily nehezen várjuk az egyetemes történelem eredeti felfogáson alapuló magyar kézikönyvét, époly örömmel kell üdvözlönnünk minden kísérletet, mely e téren hazai szükségleteinket kielégíteni törekszik.

Az egyetemes történelem nálunk mostoha bánásmódban részesül. Egyes figyelemre méltó kísérleteket leszámítva, alig történt eddig művelése érdekében több a semminél. Régibb műveink legalább, csak halvány utánzatai a külföldi, s legkivált a német Weltgeschichtéknek; újabb íróink közül egy-kettő megpróbálkozott a feladat nehézségeivel, s némelyiknél egy vagy más kérdésre nézve önállóságra és új felfogásra valló törekvéssel találkozunk. De mind e kísérletekből kiderül, hogy nálunk az egyetemes történelem cultiválására hiányoznak még az előmunkálatok.